

УДК 330.341.1:631.14:634.1

Тупчії О.С.

викладач кафедри економіки

Уманського національного університету садівництва

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ САДІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FUNDAMENTALS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF HORTICULTURAL ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

Розглянуто теоретичні основи, особливості інноваційної діяльності підприємств та основні проблеми формування сучасного організаційно-економічного механізму розвитку садівничих підприємств в сучасних умовах господарювання. Визначено основні фактори, які перешкоджають ефективному використанню наявного інноваційного потенціалу садівничих підприємств та їх розвитку. Запропоновано низку заходів щодо удосконалення інноваційної діяльності з урахуванням досвіду провідних сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, інноваційна діяльність, організаційно-економічний механізм, садівничі підприємства.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены теоретические основы, особенности инновационной деятельности предприятий и основные проблемы формирования современного организационно-экономического механизма развития садоводческих предприятий в современных условиях хозяйствования. Определены основные факторы, которые препятствуют эффективному использованию имеющегося инновационного потенциала садоводческих предприятий и их развития. Предложен ряд мероприятий по совершенствованию инновационной деятельности с учетом опыта ведущих сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, инновационная деятельность, организационно-экономический механизм, садоводческие предприятия.

ANNOTATION

The theoretical bases and peculiarities of innovation activity and the formation of the main problems of modern organizational and economic mechanism of horticultural enterprises in the modern business environment are researched. The main factors that hinder the effective use of existing innovative potential of horticultural enterprises and their development are determined. A number of measures to improve innovation with the experience of leading agricultural enterprises are suggested.

Keywords: innovation, innovative potential, innovation, organizational and economic mechanism, horticultural enterprise.

Постановка проблеми. Необхідність переведення сільськогосподарських підприємств на інноваційний тип відтворення є домінуючою у спроможності виходу країни із глибокого кризового стану і переходу до стійкого економічного зростання. Підґрунтям, за рахунок якого Україна зможе нарощувати свій потенціал в агропромисловому секторі, є висока інноваційна активність і розвиток інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Інноваційний розвиток здійснюється лише завдяки прогресивним науково-технічним досягненням та є основним чинником розширення сфери діяльності й зростання прибутковості та рентабельності сільськогосподарських підприємств.

Вирішальною формою реалізації інноваційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах стає саме впровадження інноваційних технологій, формування організаційно-економічного механізму, що в результаті вимагає глибшого дослідження їхньої сутності та особливостей в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В аграрному секторі економіки України пошуку шляхів інноваційного розвитку галузі та регіону присвятили свої праці В.Г. Андрійчук, М.Я. Дем'яненко, П. М. Макаренко, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, Г.М. Підлісецький, В.П. Ситник та ін. В роботах дослідників розкриваються питання теорії, методології формування засад інноваційного розвитку виробничої сфери, що передбачають вивчення аспектів інноваційного розвитку на наукомісткому аграрному ринку. Проблеми інноваційного розвитку промислового садівництва розкрито у роботах О.Ю. Єрмакова, О.М. Шестопаля, В.А. Рульєва, П.В. Кондратенка, О.О. Яцуха та ін. Незважаючи на велику кількість відповідних досліджень, питання формування ефективних організаційно-економічних механізмів, здатних вивести країну на дійсно інноваційний шлях розвитку, залишається відкритим.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб дослідити сутність та особливості інновацій для окреслення на цій основі напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери на регіональному рівні, науково обґрунтувати організаційно-економічний механізм розвитку садівничих підприємств з урахуванням особливостей функціонування садівничих підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Ефективний розвиток сільськогосподарських підприємств залежить від дієвості організаційно-економічного механізму, який базується на комплексній системі науково-технічних й технологічних досліджень та розробок в промисловому садівництві, яка ґрунтується на організаційних, економічних, юридичних й технічних важелях підвищення ефективності її діяльності. Кожна складова структури механізму потребує адекватної реалізації на усіх рівнях і має системно-комплексний характер.

Вважаємо, що організаційно-економічний механізм забезпечує процес розробки галузевих та регіональних програм інноваційного розвитку, впровадження відповідних нормативів та визначає порядок взаємодії сільськогосподарських підприємств й організацій, а також їх підрозділів, що беруть участь в інноваційному процесі (рис. 1.1). Він спрямований на здійснення послідовного виконання робіт, формування відповідних організаційних структур, в рамках яких здійснюється інноваційна діяльність. При цьому необхідна координація діяльності всіх учасників інноваційних процесів та збалансованості матеріальних та трудових ресурсів.

Організаційно-економічний механізм впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва плодів та ягід, на нашу думку, також полягає у сукупності таких форм діяльності та методів управління:

- виявлення пропозицій на галузевому ринку інновацій (попит на інновації ініціюються безпосередньо виробником плодоягідної продукції);
- розробка інноваційно-інтенсивних технологій галузевими науково-дослідними установами;
- патентування розробленої інноваційно-інтенсивної технології;
- передача інновації (інтенсивної технології, нового сорту тощо) садівничому підприємству за ліцензійною угодою;
- впровадження технології, нового сорту під науковим супроводом розробника інновації;
- визначення економічного ефекту від впровадження інновації.

Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки, посилення конкуренції на вітчизняному й світовому ринках продукції садівництва в умовах інтеграції сільськогосподарського виробництва України до світового співтовариства зумовлюють інтенсифікацію виробництва й потребу в пошуку нових факто-

рів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що неможливо без впровадження передових технологій та інновацій у виробничу діяльність сільськогосподарських товаровиробників.

Невміння керівників своєчасно освоювати інновацій у виробничий процес може призвести до втрати позицій на ринку або змусити товаровиробників ніліфікувати свою діяльність в раніше прибуткових для них сферах бізнесу. Важливо усвідомити, що технологічне переоснащення забезпечує ефективність виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції.

Й. Шумпетер дослідив якісно новий тип економічного розвитку – інноваційний та сформував цілісну теорію інноваційного типу розвитку, запровадив в наукове використання категорію «інновація», представивши під цим не просто нововведення, а зміну технології виробництва, стверджуючи, що інновацією є не кожне нововведення, а лише таке, яке зумовлює удосконалення технології, її перехід на новий, вищий ступінь розвитку [15, с. 320-322].

Інновації є невід’ємною складовою функціонування ринкового механізму, оскільки це – основа ефективного розвитку сільськогосподарського підприємництва, засіб конкурентної боротьби, фактор формування споживчого попиту та вартості продукту або послуги [11, с. 68-69]. Специфіка виробничого функціонування підприємств характеризується такими основними проблемами реалізації інновацій: застаріла матеріально-технічна база науково-дослідних установ, неефективний механізм трансферу інновацій та недостатність стану інноваційної діяльності підприємств, що не дозволяє комплексно оцінити його ефективність. У результаті, на наш погляд, це призводить до зниження конкурентоспроможності продукції вітчизняних товаровиробників.

Специфіка інновацій в аграрному секторі характеризується відповідними особливостями [11, с. 59-60]:

1) природні ресурси є невід’ємним елементом виробничого процесу, що спрямовує інновації на формування раціонального використання природного потенціалу та збереження екологічної безпеки;

2) основною складовою інноваційного процесу являється біологічний потенціал навколо якого формуються інші види потенціалів як умови досягнення максимально корисного використання потенційних можливостей сорту;

3) інновації в сільському господарстві необхідно спря-

Рис. 1.1. Організаційно-економічний механізм розвитку в садівничих підприємствах

Джерело: склав автор за результатами досліджень

мовувати на підвищення якості продукції, оскільки остання забезпечує не лише ефективність виробництва, а й життєдіяльність людини.

Інноваційна діяльність повинна охоплювати всі підсистеми підприємства включаючи організаційну та управлінську. Для будь-якої інновації необхідні зміни в технічній, технологічній, біологічній, інформаційній, економічній, організаційній, фінансовій та управлінській підсистемах. Однак такий підхід у більшості сільськогосподарських підприємств практично відсутній. Існуючі структури управління малорухомі, зумовлені низьким коефіцієнтом гнучкості.

Для підвищення ефективності аграрного виробництва надзвичайно важливе значення належить активізації інноваційної діяльності, адже без цього неможливе формування прогресивних структурних зрушень, техніко-технологічне оновлення, забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Враховуючи вищесказане, інноваційна діяльність у сучасних умовах за нашими переконаннями відіграє домінуючу роль у формуванні кола учасників конкуренції в майбутньому, у створенні та вдосконаленні стратегічних напрямів розвитку галузей економіки.

Вважаємо, що впровадження інновацій є найдієвішим інструментом забезпечення продовольчої безпеки, захисту навколишнього середовища, підвищення продуктивності праці, залучення іноземних ресурсів, а також ключем до постійного покращення рівня та якості життя громадян.

Підприємства під інноваційною діяльністю розуміють як міцний каталізатор розвитку, надійний гарант ефективного бізнесу. У результаті опитування керівників великих підприємств визначили, що найближчим часом збільшується потреба впровадження інновацій, як вагомий та обов'язковий фактор ефективної підприємницької діяльності. Встановлення все більш зростаючого впливу нововведення на результати виробництва підприємств змушує керівництво приділяти вагому роль цьому питанню що проявляється, наприклад, у самому формуванні інноваційного потенціалу [4, с. 18].

Термін «потенціал» походить від латинського слова «*potentia*» й означає «приховані можливості», які у виробничій практиці завдяки праці можуть стати реальністю [9, с. 5].

Оцінка економічних аспектів поняття «інноваційний потенціал» обґрунтовує широкий комплекс підходів до його вивчення. Представимо деякі з них:

1) «інноваційний потенціал – це одна з трьох складових інноваційного простору, яка включає в себе «особисті й ділові якості керівників, професійну й економічну підготовку, професійні досягнення (авторські посвідчення, винаходи тощо), матеріально-технічне і фінансове забезпечення» [3, с. 149];

2) «інноваційний потенціал регіону являє собою категорію особливого змісту, що вклю-

чає не лише інноваційні ресурси й механізм їх використання в організаційно-господарській системі, а й активність інноваційних процесів у регіональній економіці» [13];

3) «інноваційний потенціал містить невикористані, приховані можливості накопичених ресурсів, що можуть бути задіяні для досягнення цілей економічних суб'єктів» [2];

4) «інноваційний потенціал – сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності» [1, с.208].

Інноваційна діяльність підприємства залежить від його інноваційного потенціалу, який характеризується сукупністю наявних ресурсів та можливістю їх мобілізації з метою досягнення поставлених інноваційних цілей. За рахунок високого інноваційного потенціалу підприємство може швидко реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, вести інноваційний пошук та впливати на організаційні зміни.

Інноваційний потенціал включає [13]:

- біологічний потенціал визначається можливістю забезпечення ефективного використання потенційних властивостей сорту;

- техніко-технологічний потенціал характеризується здатністю підприємства до переналадження, перепланування операцій, впровадження новітніх технологій, оновлення, поповнення й модернізації матеріально-технічної бази;

- інтелектуальний потенціал прийнятий для втілення знань, ідей та доведення їх до рівня сучасних технологій, організаційно-економічних й управлінських рішень;

- кадровий потенціал відображає можливості персоналу підприємства впроваджувати сучасні техніко-технологічні, організаційно-економічні й управлінські рішення;

- фінансово-інвестиційний потенціал характеризується матеріальною забезпеченістю інноваційного розвитку підприємства;

- організаційно-управлінський потенціал базується на основі впровадження сучасних форм та методів організації виробництва й праці, роботи апарату управління, вдосконалення організаційної структури підприємства.

Нині більшість сільськогосподарських товаровиробників характеризується низьким рівнем ефективності, виробництвом неконкурентоспроможної продукції, що зумовлено низьким рівнем використання новітньої техніки та технологій, нестачею інвестиційних ресурсів, недосконалістю механізму державної підтримки та кредитно-фінансової системи. Ми підтримуємо думку Л.П. Марчука, який вважає, що орієнтація сільськогосподарських підприємств лише на землю, ґрунтово-кліматичні умови, робочу силу не є доцільним при неудоконаленому техніко-технологічному, організаційно-управлінському потенціалі [8].

Аграрна сфера, де основним фактором виробництва є земля, характеризується специфічними особливостями порівняно з іншими галузями, зокрема, тісним взаємозв'язком із відтворенням живих організмів, сезонним характером виробництва, високим рівнем ризиків тощо. Згідно з цим, до особливостей інновацій, які впроваджуються в сільськогосподарських підприємствах відносять: значну тривалість процесу розробки, ключову роль науково-дослідних установ в процесі розробки інновацій з урахуванням природно-кліматичних та організаційно-економічних умов і регіональний характер розробки інновацій [16].

Встановлено, що, на відміну від інших галузей, у сільському господарстві процес розробки інновацій здійснюється більш повільно. Так, внаслідок суттєвої тривалості етапів розробки та апробації нововведень результати фундаментальних наукових досліджень у селекції сільськогосподарських культур дають максимальну віддачу через 15-20 років після початку їх фінансування, а у селекції порід тварин – через 20-30 й більше років [6]. Дослідження вчених підтверджують, що суть інновацій у розвитку сільськогосподарських підприємств полягає насамперед у підвищенні продуктивності праці [7].

Інноваційний розвиток садівничих підприємств заснований на використанні сучасних технологій, виробництві високотехнологічної продукції, прийнятті прогресивних організаційно-економічних та управлінських рішень, які забезпечать інтелектуалізацію виробничої діяльності й впровадження ресурсозберігаючих технологій. Критерієм ресурсозбереження як складової інновацій вважаємо максимальний рівень окупності вкладень, підвищення обсягів реалізації продукції садівництва, їх ефективності здійснення капітальних інвестицій й рівня рентабельності.

За результатами дослідження зменшення капітальних вкладень у садівничі підприємства можна досягти, впроваджуючи інноваційні технології вирощування плодогідних насаджень. Відзначимо, що в сучасних умовах невід'ємним важелем економічного механізму ресурсозбереження є конкуренція. Конкурентна боротьба на ринку змушує садівничі підприємства, з одного боку, підвищувати якість продукції, на основі нецінових методів боротьби, та з іншого – знижувати собівартість на виробництво та реалізацію одиниці продукції. У результаті це сприятиме підвищенню рівня ресурсоспоживання та посиленню збереження ресурсів виробництва.

Варто відзначити, що розробка інноваційних продуктів для вітчизняних сільськогосподарських підприємств має відображати регіональний характер, оскільки характеристики створеного об'єкта повинні відповідати природно-кліматичним умовам відповідної території, а також впливати на поліпшення еко-

логічної ситуації та збереження природних ресурсів. Основою інноваційної діяльності є інвестиції, зокрема фінансові, високий рівень фахових знань, широка інформатизація, потужний інтелектуальний потенціал. Саме взаємодія науки і виробництва забезпечить збалансування попиту і пропозиції інноваційного продукту [12].

Для проведення наукових досліджень необхідні ґрунтовні знання, витрати часу та відповідна матеріально-технічна база, тому здійснюється переважно в науково-дослідних установах. Ініціатором створення інновацій для сільськогосподарських підприємств є мережа науково-дослідних інститутів НААН України та Міністерства аграрної політики України, зокрема науково-дослідне забезпечення садівничих підприємств у Вінницькій області представлене Подільською дослідною станцією НААН України. При цьому основними інноваціями є новітні високопродуктивні сорти, марки та модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні й біологічні засоби захисту, економічні розробки тощо [6].

Інноваційна діяльність у садівничих підприємствах безпосередньо залежить від процесів створення нових й відтворення наявних насаджень та пов'язаних із цим капітальних вкладень. Породно-сортовий склад та структура багаторічних насаджень значно впливають на рівень розвитку та ефективність садівничих підприємств. Сучасне садівництво базується на створенні та формуванні нових швидкоплідних сортів на вегетативнорозмножуваних підщепах, засобів виробництва й предметів праці та вдосконаленні складових обігового і необоротного капіталу [5, с. 133-143; 10]. Вважаємо, що в сучасних умовах основним засобом забезпечення ефективності виробництва продукції є модернізація виробництва на інноваційній основі. Серед проблем, що зумовлені в садівництві при впровадженні інновацій, виділимо такі: відсутність науково-технічної інформації щодо нововведень та їх впровадження в сільськогосподарських підприємствах; тривалі та ускладнені процес розгляду інноваційних проектів з метою отримання бюджетних дотацій; відсутність ефективного механізму фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності із врахуванням спеціалізації підприємств; високий економічний ризик через значні капітальні вкладення в інновації та невизначеність ринків збуту й обсягів попиту на них; невідповідність наявних техніко-технологічних стандартів й нормативної бази сучасному рівню економічного розвитку і вимогам до техніки на світовому ринку; нестача в садівничих підприємствах обігових засобів та їх залежність від державних та зовнішніх інвестиційних ресурсів, кваліфікованих кадрів.

В умовах ринкової економіки найгострішою проблемою в промисловому садівництві

України є вкрай недостатнє фінансове забезпечення як обігових так й основних засобів. За умов планової системи садівничі підприємства мали можливість отримувати майже безвідсоткові короткострокові кредити для виконання технологічних процесів й державні капітальні вкладення на створення плодючих насаджень. Нині даний механізм припинений, незважаючи, що садівництво за своєю природою не може ефективно функціонувати без державної підтримки та надійної системи кредитування [5, с. 277-288; 14, с. 89-100].

Аналізуючи існуючі наукові напрацювання, необхідно відзначити наукове обґрунтування пропозицій щодо напрямів впровадження механізму державної підтримки садівничих підприємств, можливостей використання для цього сучасних інноваційних фінансових технологій, що адекватні викликам й загрозам сучасного економічного простору. Актуальним, на наш погляд, є часткове погашення кредитної ставки банкам, які надають кредити для придбання таких інноваційних розробок. Важлива роль у впровадженні інноваційних процесів належить створенню інфраструктури ринку. Передусім це має бути розвиток організаційних форм інтеграції науки і сільськогосподарського виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Інноваційний розвиток садівничих підприємств, що ґрунтується на основі прогресивних науково-технічних досягненнях, що забезпечує стабілізацію та зростання обсягів виробництва, сприяє подоланню кризових явищ та підвищенню конкурентоспроможності підприємств. Проте результативність інновацій залежить від стану внутрішнього та зовнішнього економічного середовища, наявності фактичних умов для впровадження та використання інновацій в садівництві. У садівничих підприємствах розвиток інноваційної активності стримується у зв'язку з недостатнім стимулюванням з боку держави у впровадження інновацій на виробництво, обмеженістю інвестиційних ресурсів для фінансування нововведень та неможливістю їх швидкої мобілізації. Основними складовими в садівництві нині вважаються людський капітал і науково-технічні розробки, кластери, які тісно пов'язані між собою, оскільки вони діють на добровільній основі, характеризуються високим ступенем використання інформації і забезпечують ефективні результати діяльності у взаємодії один з одним. У кластерах формуються найсприятливіші умови для реалізації людського капіталу та інновацій, що сприятимуть отриманню високих економічних і соціальних результатів цих об'єднань, а також територій, на яких вони розміщуються.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Стратегическое управление : Сокр. пер. с англ. / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
2. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 4-13.
3. Гальчинський А.С. Україна: наука та інноваційний розвиток / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Київ : Видавництво «Знання України», 1997. – 128 с.
4. Гончаров В.М. Формування стратегії управління інноваційним потенціалом промислового підприємства : монографія / В.М. Гончаров, С.В. Коверга, Д.В. Солоха. – Д. : СГД Купріянов. – 2008. – 170 с.
5. Економіка та організація промислового садівництва України / [Шестопаля О.М., Рудьєв В.А., Кондратенко П.В. та ін.] ; за ред. д-ра економічних наук О.М. Шестопаля, ІС УААН. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 334 с.
6. Іртищева І.О. Особливості інноваційних процесів у сільському господарстві / І.О. Іртищева // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку і окремих бізнес : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (5-9 берез. 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2009_03_05/5_irtisheva.htm.
7. Майовець Є.Й. Матеріально-технічні чинники інноваційного розвитку аграрної економіки України / Є.Й. Майовець, В.Є. Майовець // Зб. наук.-техн. пр. Нац. лісотехн. ун-ту України. – 2007. – Вип. 17.5. – С. 157-160.
8. Марчук Л.П. Формування інноваційних можливостей аграрного виробництва / Л.П. Марчук // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 58-63.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2004. – 290 с.
10. Нестерчук Ю.О. Основи економічної оцінки інноваційної діяльності в садівництві / Ю.О. Нестерчук, О.С. Тупчий // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 113. – Харків : ХНТУСГ, 2011. – С. 14-20.
11. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : монографія / Н.М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
12. Сиваков І.Ф. Повышение эффективности плодородческих предприятий в условиях внедрения инноваций / И.Ф. Сиваков, Г.И. Чудилин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ecsosman.hse.ru/data/2011/04/07/.../49.pdf.
13. Христенко Г.М. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності в аграрній сфері / Г.М. Христенко, І.С. Гурська // Економіка та управління національним господарством. – 2012. – № 3(34). – С. 64-69.
14. Шестопаля О.М. Теоретико-методологічні основи (нова парадигма) та складові Національної програми поступу промислового садівництва України: макрогалузевий аспект / О.М. Шестопаля, П.В. Кондратенко, Л.О. Барабаш. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 140 с.
15. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1992. – 118 с.
16. Янковська О.І. Особливості інновацій в сільському господарстві / О.І. Янковська // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2(4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10yaoicg.pdf.